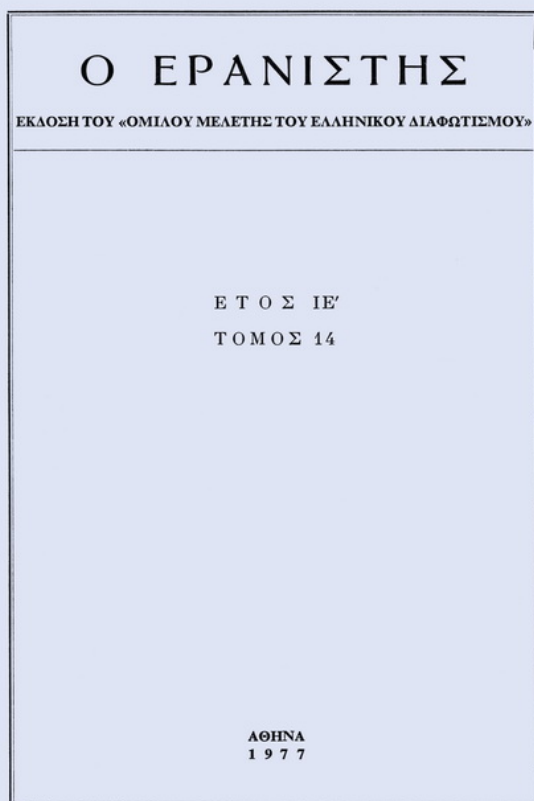

The Gleaner

Vol 14 (1977)

Ο κώδικας της Εκκλησίας του Αγίου Αχιλλείου.
Ειδήσεις για τα σχολεία της Λάρισας στον 19ο
αιώνα

Βούλα Κόντη

doi: [10.12681/er.376](https://doi.org/10.12681/er.376)

To cite this article:

Κόντη Β. (1977). Ο κώδικας της Εκκλησίας του Αγίου Αχιλλείου. Ειδήσεις για τα σχολεία της Λάρισας στον 19ο αιώνα. *The Gleaner*, 14, 185–202. <https://doi.org/10.12681/er.376>

Ο ΚΩΔΙΚΑΣ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΑΧΙΛΛΕΙΟΥ

Ειδήσεις για τὰ σχολεῖα τῆς Λάρισας στὸν 19ο αἰώνα

Στὴ συλλογὴ Δαμιανοῦ Κυριαζῆ τοῦ Μουσείου Μπενάκη σώζεται μὲ τὸν ἀρ. 15 ὁ κώδικας τῆς ἐκκλησίας τοῦ Ἀγ. Ἀχιλλείου τῆς Λάρισας¹. Περιέχει στοιχεῖα γιὰ τοὺς δασκάλους καὶ τὰ σχολεῖα ποὺ συμπληρώνουν τὶς λίγες καὶ σκόρπιες πληροφορίες ποὺ ἔχουμε γιὰ τὴν κατάσταση τῆς παιδείας στὴ θεσσαλικὴ πρωτεύουσα τὸν 19ο αἰώνα².

Ἀπὸ τὴ μητρόπολη τῆς Λάρισας εἶναι γνωστοὶ ὡς τώρα δύο ἐκκλησιαστικοὶ κώδικες (17ου - 19ου αἰ.) ποὺ βρίσκονται στὸ Τμήμα Χειρογράφων τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης³. Τὴ μόνη ἐνδειξη γιὰ τὴν ὑπαρξὴ κώδικα τῆς ἐκκλησίας τοῦ Ἀγ. Ἀχιλλείου μᾶς τὴ δίνει ὁ Φαρμακίδης, ποὺ σημειώνει ὅτι τὸ 1926 σώζονταν, δυστυχῶς, «μόνον φύλλα τινὰ» ἀπ' αὐτόν^{3α}. Ἀπὸ τὴν παραβολὴ τῶν ἀποσπασμάτων, ποὺ δημοσιεύει στὴ μελέτη του μὲ τὰ ἀντίστοιχα τοῦ πρωτότυπου κώδικα τοῦ Μουσείου Μπενάκη πιστοποιεῖται ὅτι πρόκειται γιὰ τὸ ἴδιο ἀκριβῶς χειρόγραφο· ἐπομένως τὰ σπαράγματα ποὺ εἶχε ὑπόψη του ὁ Φαρμακίδης πρέπει νὰ ἀνῆκαν σὲ κάποιον, σύγχρονον ἢ μεταγενέστερον, ἀντίγραφο τοῦ κώδικα⁴.

Π ε ρ ι γ ρ α φ ῆ : Κώδικας (295 × 215 ἐκ.) χάρτινος, δερμάτινη στάχωση, 358 φύλλα (ν.ἀ.)· λευκὰ τὰ φφ. 1^ο - 2, 4^ο - 10, 18^ο - 19, 28^ο, 30, 45, 53, 56, 65, 79^ο - 82, 111, 114^ο - 115, 118^ο - 119, 124^ο - 125, 131, 141, 145 - 147, 153, 189 - 190, 205, 210^ο - 212, 215^ο - 216,

1. Ἡ συλλογὴ Δ. Κυριαζῆ δωρήθηκε στὸ Μουσεῖο Μπενάκη στὰ χρόνια 1950 - 1953.

2. Εὐχαριστῶ θερμὰ τὴ Χρύσα Μαλτέζου γιὰ τὴ βοήθειά της.

3. Βλ. Ι. καὶ Α. Σακελιῶνος, *Κατάλογος τῶν χειρογράφων τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης τῆς Ἑλλάδος*, Ἀθήνα, 1892, σ. 263. - Κ. Δουβουνιώτη, *Συμβολαὶ εἰς τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἱστορίαν τῆς μητροπόλεως Λαρίσης*, «Ἱερὸς Σύνδεσμος» 12 (1916-1917), ἀρ. φύλλ.

277 - 282.

3α. Βλ. Ἐπ. Φαρμακίδη, *Ἡ Λάρισα ἀπὸ τῶν μυθολογικῶν χρόνων μέχρι τῆς προσαρτήσεως αὐτῆς εἰς τὴν Ἑλλάδα (1881)*, Βόλος 1926, σ. 191.

4. Εἶναι χαρακτηριστικῆς, ἄλλωστε, οἱ μικροαβλεψίαι τοῦ ἀντιγραφῆα σὲ ἀριθμοὺς καὶ χρονικοὺς ὑπολογισμοὺς (πρβλ. λ.χ. κώδικα, φφ. 3^ο - 4 καὶ Φαρμακίδη, ὁ.π., σ. 205, κώδικα, φφ. 32, 35^ο - 36, 39^ο καὶ Φαρμακίδη, ὁ.π., σ. 192 - 193).

219^ο - 220, 224^ο - 225, 229^ο - 230, 239^ο - 241, 249^ο - 250, 266^ο - 267, 271, 305^ο - 320^ο, 324^ο - 345^ο, 350^ο - 357^ο, 358^ο. Ἡ σύγχρονη μὲ τὸν κώδικα ἀρίθμηση, εἶναι ἄλλοτε κατὰ σελίδες καὶ ἄλλοτε κατὰ φύλλα.

Στὸ φ. 1 σημείωμα τοῦ πρώτου γραφέα τοῦ κώδικα, τοῦ Βησσαρίωνα Χατζηγεωργίου, ἀρτοποιοῦ, ποὺ στὸ διάστημα 1812 - 1839 (φφ. 12^ο, 14, 16, 34, 38, 61, 62^ο - 63, 65^ο - 66) τὸν συναντοῦμε στὴν ἀρχὴ ἐπίτροπο καὶ ἀργότερα ἔφορο τῶν ἐπιτρόπων τῆς ἐκκλησίας : «Ὁ Παρὼν Κώδιξ ὑπάρχει τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Ἐν ἁγίοις Πατρὸς ἡμῶν Ἀχιλλίου, Ἀρχιεπισκόπου Λαρίσσης 1812. μαρτίου α^{ης} Λάρισσα ὅστις ἤρξατο ἐπὶ τῆς Ἱεραρχίας, τοῦ Πανιερωτάτου θεοπροβλήτου Μητροπολίτου Ἀγίου Λαρίσσης, Κυρίου Κυρίου Πολικάρπου, διὰ χειρὸς Βησσαρίωνος Χ' Γεωργίου Ἀρτοποιοῦ». Στὸ ἴδιο φύλλο μὲ ἄλλη γραφὴ, μεταγενέστερο σημείωμα : «1836 Μαΐου 20 Λάρισσα. Ἡ Ἱεραρχία τοῦ Πανιερωτάτου θεοπροβλήτου Μητροπολίτου Ἀγίου Λαρίσσης Κυρίου Κυρίου Ἀνθίμου τοῦ Κωνσταντινοπολίτου, ἡμῶν δὲ Ἀυθέντου, καὶ Δεσπότης εἶψαν πολλὰ τὰ ἔτη».

Π ε ρ ι ε χ ό μ ε ν ο : Ὁ κώδικας καλύπτει τὴν περίοδο 1810 - 1881 μὲ ἓνα κενὸ στὰ χρόνια 1822 - 1825, διάστημα ποὺ οἱ Τοῦρκοι εἶχαν κλείσει γιὰ πρώτη φορὰ τὴν ἐκκλησίαν⁵. Στὰ φφ. 303^ο - 305 ὑπάρχει κατάσταση «τῶν ὑπαρχόντων Ἱερῶν σκευῶν τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Ἀγίου Ἀχιλλίου» μὲ χρονολογία 1 Μαρτίου 1889. Τῆς τελευταίας αὐτῆς καταγραφῆς τῶν σκευῶν σώζεται καὶ λυτὸ «πρωτόκολον παραλαβῆς καὶ παραδόσεως».

Τὸ μεγαλύτερο μέρος τοῦ κώδικα ἀναφέρεται στὰ οἰκονομικὰ τῆς ἐκκλησίας τοῦ Ἀγ. Ἀχιλλείου, δηλ. στὴ «ληψοδοσία τοῦ παγκαρίου». Οἱ ἰσολογισμοὶ εἶναι κατὰ κανόνα ἐτήσιοι, καταστρώνονται ἀπὸ τοὺς Ἐπιτρόπους, ποὺ ὀρίζονται κάθε χρόνο ἀπὸ τὰ ρουφέτια, καὶ ἐπικυρώνονται ἀπὸ τὸν μητροπολίτη. Τὰ ποσὰ ἀναγράφονται σὲ γρόσια.

Στὰ τακτικὰ ἔσοδα περιλαμβάνονται τὰ ποσὰ ἀπὸ σύναξη δίσκων, πώληση ἀφιερωμάτων, λαμπάδων κλπ., τελέσεις μυστηρίων καὶ ἑορτῶν (ὕψωμα καὶ ἀγιασμοὺς τῆς εἰκόνας τοῦ Ἀγ. Ἀχιλλείου), νοίκια σπιτιῶν καθὼς καὶ τὰ δάνεια, οἱ ὁμολογίες, τὰ ἐμβατοίκια⁶ καὶ οἱ διάφορες εἰς-

5. Βλ. παρακάτω, σ. 188.

6. Ἐμβατοίκια ἦταν τὰ ποσὰ ποὺ πλήρωναν οἱ ἱερεῖς στὸν πατριάρχη ἢ στὸν μητροπολίτη γιὰ τὴν ἐνοικίαση ἐνορίας (βλ. Ἰ. Οἰκονόμου Λαρίσσαιου, *Ἐπιστολαὶ διαφόρων Ἐλλήνων λογίων*,

ἀνωτάτων κληρικῶν, Τούρκων διοικητῶν, ἐμπόρων καὶ ἐσναφίων (1759 - 1824), μεταγραφὴ - πρόλογος Γ. Ἀντωνιάδη, φιλολογικὴ παρουσίαση Μ.Μ. Παπαϊωάννου, Ἀθήνα 1964, σ. 113 καὶ 607. - Χρ. Πατρινέλη, *Ἐκκλησία.*

πράξεις. Στα έκτακτα, πάλι, έσοδα άνήκουν οί διάφορες δωρεές, οί προερχόμενες κυρίως από διαθήκες, και τὰ άφιερώματα για συγκεκριμένο σκοπό⁷. Στα έξοδα περιλαμβάνονται οί μισθοί τών ιερέων, τών ψαλτών και του εϋταξία, οί άγορές λειτουργικών βιβλίων, εκκλησιαστικών σκευών, άμφίων, πολυελαίων και καντηλιών, οί έπισκευές τής εκκλησίας, ή πληρωμή έργατών, τὸ ζωγράφισμα εικόνων, ή προσφορά του μουκατᾶ τής εκκλησίας⁸ κι ή πληρωμή τόκων για τὰ δάνεια. Επίσης, τὰ ποσὰ που δαπανοϋσε ή εκκλησία για τήν άγορά προϊόντων, κτηνοτροφικών ζώων, άρότρων κλπ. και τήν πληρωμή έργατών για ὄργωμα και θέρισμα. Τέλος, οί μισθοί τών δασκάλων και του εϋταξία τής σχολῆς⁹, καθώς και τὰ ποσὰ που άντιστοιχοϋσαν σέ άγορές βιβλίων, έπισκευές τών σχολείων και στήν προσφορά του μουκατᾶ τής σχολῆς. Στις καταστάσεις τών εξόδων αναγράφονται και τὰ πεσκέσια, οί έλεημοσύνες, ή προικοδότηση φτωχών κοριτσιών, ή βοήθεια σέ ὀρφανά, άσθενείς και φυλακισμένους. Πρέπει, άκόμη, νά σημειωθεί ὅτι πολλές φορές τὸ παγκάρι έξοφλοϋσε σέ δασκάλους και δασκάλες χρεωστικές ὁμολογίες με τόκο 10 - 12%. Στις περιπτώσεις αϋτές δέν μπορούμε νά εἴμαστε σίγουροι, αν ή έξόφληση του χρέους άφοροϋσε μισθούς παλαιότερων έτών, ή ήταν απλώς έξόφληση δανείου. Πολλοί ιδιώτες (λ.χ. 'Αν. Νοσήμαχος, Κ. Ζαγγοτιάδης, Ν. Φαρμακίδης, ιατροί), άλλωστε, καθώς και τὰ εσνάφια (σερτζίδες, γουναράδες, ψωμάδες κλπ.) κατέθεταν διάφορα χρηματικά ποσὰ στο ταμεῖο τής εκκλησίας με τόκο (διάφορο) κι οί δάσκαλοι δέν αποτελοϋσαν εξαίρεση¹⁰.

Στόν κώδικα έχουν επίσης καταχωριστεί έγγραφα τών μητροπολιτών που επικυρώνουν τους ισολογισμούς του παγκαρίου και τους διορισμούς τών επιτρόπων, διάφορες ένθυμήσεις, έγγραφα δωρεών και διαθηκών, παραλαβῆς και παράδοσης εκκλησιαστικών σκευών καθώς και αποφάσεις τών ρουφετιών για τήν έκλογή τών 'Επιτρόπων.

'Από τήν αναγραφή του περιεχομένου του κώδικα και συγκεκριμένα

α'Ιστορία του 'Ελληνικοϋ "Εθνους», τ. ΙΑ', 'Αθ. 1975, σ. 127).

7. Το 1856 λ.χ. προσφέρονται άφιερώματα για τήν οικοδομή τής εκκλησίας (βλ. κώδικα, φ. 153').

8. Για τόν μουκατᾶ, σύστημα εκμίσθωσης τών φόρων, βλ. Δ.Α. Ζακυνθινού, 'Η Τουρκοκρατία, 'Αθ. 1957, σ. 9. - Ι. Γ. Γιαννόπουλου, 'Η Διοικητική ὀργάνωσις τής Στερεᾶς 'Ελλάδος

κατά τήν Τουρκοκρατίαν (1393 - 1821), 'Αθ. 1971, σ. 58.

9. Εϋταξίας ήταν ὁ επιστάτης (βλ. 'Ελένης Κούκου, 'Ο Καποδίστριας και ή παιδεία 1827-1852. Β' Τὰ εκπαιδευτικά ιδρύματα τής Αιγίνης», 'Αθ. 1972, σ. 39). 'Εκτὸς από τὸν εϋταξία τής σχολῆς ὑπῆρχε και εϋταξίας τής εκκλησίας.

10. Πβ. Φαρμακίδη, ὁ.π., σ. 197.

ἀπὸ τὰ στοιχεῖα πού περιέχονται στοὺς ἰσολογισμοὺς τοῦ παγκαρίου γίνεται φανερό ὅτι ἡ ἐκκλησία τοῦ Ἀγ. Ἀχιλλεῖου εἶχε ἀναλάβει τὰ ἔξοδα τῆς λειτουργίας καὶ τῆς συντήρησης τῶν σχολείων στὴ Λάρισα¹¹. Οἱ ἀναφορὲς στοὺς δασκάλους καὶ τοὺς μισθοὺς τους, στὴν ἀγορὰ βιβλίων, ἐποπτικῶν μέσων διδασκαλίας καὶ ἐπισκευὲς σχολικῶν κτηρίων συνθέτουν στὸ σύνολό τους μιὰ λεπτομερὴ εἰκόνα τῆς ἐξέλιξης καὶ δραστηριότητος τῶν σχολείων σ' ὅλη τὴ διάρκεια τοῦ 19ου αἰ., ἀπὸ τὸ 1810 ὡς τὸ 1881.

Ἡ δραστηριότητα τῆς ἐκκλησίας διακόπηκε μόνο στὰ χρόνια 1822 - 1825, διάστημα πού, ὅπως ἀναφέρθηκε ἤδη πρὶν πάνω, ὁ Ἀγ. Ἀχιλλεῖος εἶχε πάψει νὰ λειτουργεῖ, γιὰτὶ οἱ Τούρκοι εἶχαν μετατρέψει τὸν ναὸ σὲ ἀποθήκη πολεμοφοδίων (φ. 29)¹². Ἀλλωστε, στὰ χρόνια τοῦ Ἀγώνα, ὅταν τὰ ὅπλα εἶχαν ἀντικαταστήσει τὰ βιβλία, εἶχε ἀτονίσει κάθε ἐκπαιδευτικὴ δραστηριότητα¹³.

Ἐνα ἄλλο, ὅμως, κενὸ παρατηρεῖται καὶ στὰ χρόνια 1877 καὶ 1879. Στὴν κατάστασις ληψοδοσίας τοῦ παγκαρίου, πού ἀντιστοιχεῖ στίς χρονιὲς αὐτές, δὲν ὑπάρχει καμιὰ ἀναφορὰ σὲ ποσὰ πού δαπανήθηκαν γιὰ σχολεῖα καὶ δασκάλους. Ἐξάλλου, μετὰ τὸ 1861 καὶ ὡς τὸ τέλος τῆς περιόδου πού ἐξετάζεται ἐδῶ, σὲ ἀντίθεση μὲ τὴν ἀφθονία τῶν εἰδησεων πού ὑπάρχουν στὸν κώδικα γιὰ τίς προηγούμενες χρονιὲς, σημειώνεται μιὰ κάμψις στὴ χρηματοδότησι τῶν σχολείων. Στὴν ἐξαιτία λ.χ. ἀπὸ τὸ 1861 ὡς τὸ 1867, μόνο σὲ τρεῖς χρονιὲς (1863 - 1864, 1865 - 1867) συναντοῦμε μνεῖες γιὰ δασκάλους, ἐνῶ μετὰ τὸ 1868 οἱ ἀναφορὲς τόσο

11. Γενικά γιὰ τὸν μητροπολιτικὸ ναὸ τοῦ Ἀγ. Ἀχιλλεῖου βλ. Ι. Α. Λεονάρδου, *Νεωτάτη τῆς Θεσσαλίας χωρογραφία*, Πέστη 1836, σ. 51. - Ν. Μάγνη, *Περὶ ῥήγσις ἡ τοπογραφία τῆς Θεσσαλίας καὶ Θετταλικῆς Μαγνησίας*, Ἀθ. 1860, σ. 10 - 11. - Ζωσιμᾶ Ἐσφιγμενίτη, *Περὶ τοῦ νομοῦ Λαρίσης*, «Προμηθεὺς» 3 (1891), σ. 255 - 256, 263, 280. - Ν. Γεωργιάδης, *Θεσσαλία*, Βόλος² 1894, σ. 158. - Φαρμακίδης, ὅ.π., σ. 189 - 197. - *Θρησκευτικὴ καὶ Ἠθικὴ Ἑγκυκλοπαιδεία*, τ. 8, Ἀθ. 1966, σ. 125. - Β. Σφυρόερα, *Θεσσαλία*, «Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους», τ. ΙΑ', Ἀθ. 1975, σ. 199 - 200.

12. Βλ. Λεονάρδου, ὅ.π., σ. 52 σημ.

Τὸ 1827 ἡ ἐκκλησία ἔκλεισε πάλι γιὰ τὸν ἴδιον λόγον (βλ. κώδικα, φφ. 32, 35^ο - 36).

13. Βλ. Τρ. Εὐαγγελίδης, *Ἡ παιδεία ἐπὶ Τουρκοκρατίας*, τ. Α', Ἀθ. 1936, σ. CXXV. - Ἑλένης Μπελιᾶ, *Ἡ ἐκπαίδευσις εἰς τὴν Λακωνίαν καὶ τὴν Μεσσηνίαν κατὰ τὴν Καποδιστριακὴν περίοδον (1828 - 1832)*, Ἀθ. 1970, σ. 13. - Κ. Τσουκαλᾶ, *Ἐξάπτυξις καὶ ἀναπαράγωγι ὁ κοινωνικὸς ρόλος τῶν ἐκπαιδευτικῶν μηχανισμῶν στὴν Ἑλλάδα (1830 - 1922)*, Ἀθ. 1977, σ. 391. - Ἐφης Ἀλλαμάνη, *Θεσσαλία*, «Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους», τ. ΙΓ', Ἀθ. 1977, σ. 402.

σὲ δασκάλους ὅσο καὶ σὲ σχολεῖα, παρόλο πὺ συνέχίζονται, εἶναι λίγες. Ἡ ἀπουσία εἰδήσεων σ' αὐτὸ τὸ χρονικὸ διάστημα μπορεῖ νὰ ἐρμηνευτεῖ, ἂν λάβει κανεὶς ὑπόψη τοῦ ὅτι, ἀκριβῶς σ' αὐτὰ τὰ χρόνια, οἱ ἐπαναστάσεις τοῦ 1866-1868 καὶ 1878 εἶχαν προκαλέσει πολλὰς καταστροφές στὴ Θεσσαλία. Δὲν πρέπει, ἐπομένως, νὰ λειτουργοῦσαν τότε σχολεῖα στὴ Λάρισα, κι ὅταν ἀργότερα θὰ ξανανοῖξουν, ἡ λειτουργία τους θὰ εἶναι πιὰ περιορισμένη. Οἱ πρῶτες, ὅμως, ἐπαναστάσεις, τοῦ 1840-1841 καὶ τοῦ 1854, δὲν φαίνεται νὰ εἶχαν καμιά ἐπίδραση στὴ λειτουργία τῶν σχολείων, πού, ὅπως θὰ δοῦμε, παρουσίαζαν στὰ χρόνια αὐτὰ μεγάλη ἀκμή¹⁴.

Ὁ Κούμας ἀναφέρει ὅτι ἡ κατάσταση τῆς παιδείας στὴ Λάρισα ὡς τὶς ἀρχές τοῦ 18ου αἰ. ἦταν ἄθλια¹⁵. Ἐκτὸς ἀπὸ μία μνεῖα γιὰ ἓνα σχολεῖο πὺ λειτουργοῦσε στὶς ἀρχές τοῦ 17ου αἰ. μὲ δάσκαλο τὸν Ἀναστάσιο¹⁶, δὲν ἔχουμε καμιά ἄλλη πληροφορία γιὰ ὑπαρξὴ σχολείου στοὺς πρῶτους αἰῶνες τῆς Τουρκοκρατίας. Ἡ ἐμπορικὴ κίνηση πὺ παρατηρήθηκε στὴ Θεσσαλία στὸν 18ο αἰῶνα μὲ συνέπεια τὴν οἰκονομικὴ ἀνθηθὴ συνδέεται ἄμεσα μὲ τὴν ἱδρύση σχολείου στὴ Λάρισα¹⁷. Ἔτσι τὸ 1702 ὁ μητροπολίτης Παρθένιος ἱδρύει τὸ Ἑλληνομουσεῖο πὺ λειτουργοῦσε ὡς τὸ 1769, χρόνια πὺ οἱ Τοῦρκοι ἔκαψαν τὸν ναὸ τοῦ Ἀγ. Ἀχιλλείου¹⁸. Τὸ 1794 ὁ μητροπολίτης Διονύσιος ὁ Καλλιάρχης κατορθώνει νὰ πάρει τὴν ἄδεια νὰ τὸν ξαναχτίσει καὶ λίγα χρόνια ἀργότερα, τὸ 1798, λειτουργεῖ καὶ πάλι ἐλληνικὸ σχολεῖο, πὺ θὰ τὸ λαμπρύνει μὲ τὴν παρουσία του ὁ Κούμας¹⁹. Μετὰ τὴν ἐλληνικὴ ἀνεξαρτησία καὶ

14. Βλ. Φαρμακίδη, ὁ.π., σ. 231 - 246. - Δ. Γ. Κουτρούμπα, *Ἡ ἐπανάστασις τοῦ 1854 καὶ αἱ ἐν Θεσσαλίᾳ ἰδίᾳ ἐπιχειρήσεις*, Ἀθ. 1976, ὅπου καὶ σχετικὴ βιβλιογραφία γιὰ ὅλες τὶς θεσσαλικὰς ἐπαναστάσεις.

15. Βλ. Κ. Μ. Κούμας, *Ἱστορίαι τῶν Ἀνθρωπίνων Πράξεων*, τ. IB', Βιέννη 1832, σ. 554 - 555. - Πβ. Ι. Οἰκονόμου Λαρισσαίου, ὁ.π., σ. ρστ'-ριθ', ὅπου γενικὰ γιὰ τὴν παιδεία στὴ Θεσσαλία ὡς τὸ 1824.

16. Βλ. Π. Α. Ἀ[ραβαντινοῦ], *Χρονογραφία τῆς Ἡπείρου*, τ. Β', Ἀθ. 1857, σ. 92 - 93. - Ζωσιμᾶ Ἐσφιγμένιτη, *Περὶ τῆς ἐπαρχίας Δημητριάδος*, ἡμερολ. «Ἡ Φῆμη» 1886, σ. 7. - Φαρμακίδη, ὁ.π., σ. 171.

17. Ζωσιμᾶ Ἐσφιγμένιτη, *Περὶ τοῦ νομοῦ Λαρίσης*, ὁ.π., σ. 225 - 226. - Σφυρόερα, ὁ.π., σ. 199 - 200. - Ἀλ-λαμανῆ, ὁ.π., σ. 402.

18. Βλ. Μ. Κ. Παρανίκα, *Σχεδιάγραμμα περὶ τῆς ἐν τῷ Ἑλληνικῷ Ἔθνει καταστάσεως τῶν γραμμάτων*, Κωνσταντινούπολις 1867, σ. 81-82. - Εὐαγγελίδη, ὁ.π., σ. 121. - Κ. Θ. Δημαρᾶ, *Ἱστορία τῆς Νεοελληνικῆς Λογοτεχνίας*, Ἀθ. 1975, σ. 625.

19. Βλ. Παρανίκα, ὁ.π., σ. 81 - 82. - Ζωσιμᾶ Ἐσφιγμένιτη, *Περὶ τοῦ νομοῦ Λαρίσης*, ὁ.π., σ. 256. - Εὐαγγελίδη, ὁ.π., σ. 225. - Φαρμακίδη, ὁ.π., σ. 191. - Μ. Γεδεών, *Ἡ πνευματικὴ κίνησις τοῦ Γένους κατὰ τὸν ΙΗ' καὶ ΙΘ' αἰῶνα*, Ἀθ. 1976, σ. 118, 270.

ὡς τὴν ἐνσωμάτωση τῆς Θεσσαλίας ἢ πορεία τῆς ἐκπαίδευσης ἀκολουθεῖ τὸ ἐκπαιδευτικὸ σύστημα ποὺ ἐφαρμόζεται στὸ ἐπίσημο ἐλληνικὸ κράτος²⁰.

Σχολεῖα. Ἀναλυτικὰ γιὰ τὸν 19ο αἰ. ποὺ μᾶς ἐνδιαφέρει ἐδῶ, σύμφωνα μὲ τὸ ἀρχεῖακὸ ὕλικὸ ποὺ μᾶς δίνει ὁ κώδικας τοῦ Ἀγ. Ἀχιλλεῖου, τὰ σχολεῖα ποὺ λειτουργοῦσαν στὴ Λάρισα ἦταν τὰ παρακάτω :

1. *Σχολεῖο τῶν κοινῶν γραμμάτων.* Ἀπὸ τὸ 1810 ὡς τὸ 1835 ἡ ἐκκλησία τοῦ Ἀγ. Ἀχιλλεῖου κατέβαλλε μισθὸ σὲ κοινὸ διδάσκαλο. Ὀνομαστικὰ μνημονεύονται ὁ Πετζίανιώτης (1813), (φ. 17'), ὁ Ἀμπελακιώτης (1817 - 1818), (φ. 22'), καὶ ὁ Παπαγιάννης (1818 - 1819), (φ. 23')²¹. Μνεῖες «κοινῶν διδασκάλων» δὲν ἔχουμε μετὰ τὸ 1818 - 1819. Ἡ ἀναφορὰ γίνεται σὲ «παιδαγωγοὺς» (περισσότεροι δηλ. ἀπὸ ἓνας), ἄλλη ὀνομασία τῶν δασκάλων τῶν κοινῶν γραμμάτων²².

2. *Ἑλληνικὸ σχολεῖο.* Τὸ ἐλληνικὸ σχολεῖο ἦταν χτισμένο στὸν Τρανὸ Μαχαλά, κοντὰ στὴν ἐκκλησία τοῦ Ἀγ. Ἀχιλλεῖου²³. Ἀναγραφές γιὰ ἐξοφλήσεις μισθῶν ἢ ὁμολογιῶν σὲ ἐλληνοδιδασκάλους, ἐκτὸς ἀπὸ τὰ κενὰ γιὰ τὰ ὁποῖα ἔχει ἤδη γίνει λόγος πρὶ πάντων, ἔχουμε σ' ὅλη τὴν περίοδο 1810 - 1880. Τὰ ὀνόματα τῶν ἐλληνοδιδασκάλων ποὺ ἀναφέρονται στὸν κώδικα συγκεντρώνονται παρακάτω μὲ τὴν ἀντίστοιχη χρονολογία ἐξόφλησης :

Γιὰ τὸν Κούμα βλ. ἐπίσης καὶ τὴν τελευταία μελέτη τοῦ Γ. Καρᾶ, Θεόφιλος Καίρης, Κωνσταντῖνος Κούμας, δύο πρωτοπόροι δάσκαλοι τοῦ Γένους, Ἀθ. 1977.

20. Γενικὰ γιὰ τὸ ἐκπαιδευτικὸ σύστημα στὴν Ἑλλάδα τὸν 18ο καὶ 19ο αἰ. βλ. G. Chassiotis, *L' instruction publique chez les Grecs*, Παρίσι 1881. - Ἀλ. Δημαρᾶ, *Ἡ μεταρρυθμιση ποὺ δὲν ἔγινε*, τ. Α', Ἀθ. 1973. - Α. Ἀγγέλου, *Ἡ ἐκπαίδευση*, «Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους», τ. ΙΑ', Ἀθ. 1975, σ. 306 - 328. - Ἐλ. Κούκου, *Ἡ παιδεία*, «Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους», τ. ΙΒ', Ἀθ. 1975, σ. 587-593. - Ἀλ. Δημαρᾶ, *Ἐκπαίδευση*, «Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους»,

τ. ΙΓ', Ἀθ. 1977, σελ. 484 - 491.

21. Ἄς σημειωθεῖ ὅτι τίς περισσότερες φορές οἱ δάσκαλοι μνημονεύονται μόνον μὲ τὸ χριστιανικὸ τους ὄνομα, ποὺ παραδίδεται συχνὰ συντμημένο (λ.χ. Ἀναγν.) ἢ μόνον μὲ τὸ ἀρχικὸ γράμμα (λ.χ. Κ.). Δὲν λείπουν, ὅμως, καὶ τὰ ἐπίθετα ποὺ προέρχονται ἀπὸ τὸν τόπο καταγωγῆς, π.χ. Ἀμπελακιώτης, Βολιώτης, Πετζίανιώτης.

22. Βλ. Ν. Ι. Ν., *Ἀρχαῖον χειρόγραφον βιβλίον καὶ χρονικά τινα ἐν αὐτῷ σημειώματα*, «Προμηθεὺς» 8 (1896), σ. 24. - Εὐαγγελίδη, ὁ.π., σ. 216, 217. - Γεδεών, ὁ.π., σ. 227.

23. Βλ. Φαρμακίδη, ὁ.π., σ. 191. - Οἰκονόμου Λαρισσαίου, ὁ.π., σ. μθ', ν'. - Ἀλλαμανῆ, ὁ.π., σ. 403.

Βολιώτης (1814), (φ. 17^ν).

Οικονόμος (1816 - 1817), (φ. 21). Πρόκειται για τὸν γνωστὸ Ἰωάννη Οἰκονόμου Λογιώτατο, τὸν ὁποῖο συναντοῦμε στὸν κώδικα ὡς ἐπίτροπο καὶ ἀργότερα ἔφορο τῶν ἐπιτρόπων τῆς ἐκκλησίας (φφ. 29, 31^ν - 32, 35^ν - 36, 39^ν - 40, 40^ν - 41, 51, 54, 58 66^ν)²⁴.

Παῖσιος (1819 - 1821, 1827 - 1831), (φφ. 24, 25, 26, 27, 30^ν, 34^ν, 38^ν, 43^ν, 46^ν). Στὸν κώδικα μνημονεύεται ὡς «διδάσκαλος» στὸν ὁποῖο ἡ ἐκκλησία ἐξοφλεῖ χρεωστικὲς ὁμολογίες. Ὁ Ἰ. Οἰκονόμου Λογιώτατος σὲ ἐπιστολὴ του τῆς 16 Ἰανουαρίου 1819 πρὸς τὸν Χρ. Κονομάτη ἀναφέρει τὸν Παῖσιο ὡς ἐλληνοδιδάσκαλο στὴ Λάρισα²⁵.

Θεόδωρος (ἢ παπα Θεόδωρος) (1826 - 1829), (φφ. 33, 37).

Γεώργιος (1827 - 1829), (φ. 37). Ἑλληνοδιδάσκαλος καὶ ψάλτης. Ἴσως εἶναι ὁ ἴδιος μὲ τὸν Γεώργιο «διδάσκαλο» τὸ 1834 - 1835 (φ. 54^ν).

Θεοχάρης Βρασούκας (1839 - 1842), (φφ. 69, 70^ν, 72, 72^ν, 73, 74, 75^ν, 77)²⁶.

Κωνσταντῖνος [Οἰκονόμος, ὁ ἐπιλεγόμενος Κουτσός] (1840 - 1841, 1850, 1852), (φφ. 72, 105, 117). Στὸν κώδικα ἀναγράφεται μὲ τὸ μικρὸ του ὄνομα ὡς ἐλληνοδιδάσκαλος· τὸ 1852 μνημονεύεται ὡς «διδάσκαλος»²⁷.

Θεόδωρος (1849 - 1851), (φφ. 105, 113).

Δημήτριος Σακελλαρίδης (1852 - 1858), (φφ. 120, 122^ν, 126, 127^ν, 132, 134, 149, 154, 159). Στὴν τριετία 1844 - 1847 ἦταν ἀλληλοδιδάκτης στὸ σχολεῖο τοῦ Τρανοῦ Μαχαλᾶ (φφ. 89, 93, 97). Λίγα χρόνια ἀργότερα (1862 - 1863), (φ. 193^ν) τὸν συναντοῦμε ἔφορο τῶν σχολείων²⁸.

Κωνσταντῖνος Οἰκονόμος [Ναυπλιεὺς] (1855 - 1861), (φφ. 149, 167, 173, 179)²⁹.

Μιχαὴλ Τσούκας (1857 - 1861), (φφ. 160, 173, 179).

Παγώνης (1865 - 1867), (φφ. 214, 217)³⁰.

Ἰωάννης [Οἰκονομίδης, Ἀρβανίτης] (1868 - 1869), (φ. 226). Στὸν κώδικα μνημονεύεται μὲ τὸ μικρὸ του μόνο ὄνομα³¹.

24. Βλ. Δ. Χατζηγιάννη, *Θεσσαλοὶ λόγιοι*, «Θεσσαλικά Χρονικά» 7 - 8 (1959), σ. 301 (ἐπ'ἀνέκδ. μὲ τίτλο *Θεσσαλοὶ πνευματικοὶ ταγοί*, στὸ περ. «Ἡὼς» 9 (1966), σ. 37). - Οἰκονόμου Λαρισσαίου, ὁ.π., σ. ογ' - οζ'.

25. Βλ. Οἰκονόμου Λαρισσαίου, ὁ.

π., σ. 353 - 360.

26. Βλ. Φαρμακίδης, ὁ.π., σ. 191.

27. Βλ. Φαρμακίδης, ὁ.π., σ. 191.

28. Βλ. Φαρμακίδης, ὁ.π., σ. 191.

29. Βλ. Φαρμακίδης, ὁ.π., σ. 191.

30. Βλ. Φαρμακίδης, ὁ.π., σ. 191.

31. Βλ. Φαρμακίδης, ὁ.π., σ. 191.

Ἀντώνιος [Σκαελλάριος, Τυρναβίτης] (1880), (φφ. 288^v, 289). Στὸν κώδικα μνημονεύεται μὲ τὸ μικρὸ τοῦ μόνο ὄνομα³².

Ἐκτὸς ἀπὸ τὰ ὀνόματα τῶν δασκάλων καταχωρίζεται στὸ φ. 348 τοῦ κώδικα ὁ κατάλογος τῶν βιβλίων ποὺ εἶχε ἡ ἐλληνικὴ σχολὴ τὸ 1812³³. Δημοσιεύω παρακάτω τὸν κατάλογο αὐτὸ σημειώνοντας μέσα σὲ ἀγκύλες ὅσα ἔντυπα μπόρεσα νὰ ταυτίσω³⁴.

1812 Μαρτίου α' Λάρισα. Κατάλογος τῶν τῆς Σχολῆς Βιβλίων

5 τόμοι τοῦ Ἰωάννου Χρυσοστόμου

1. τόμος ἑτερος ὁμιλίας τοῦ αὐτοῦ χειρόγραφος.

1. τόμος τὰ ἅπαντα τοῦ Πλάτωνος

1. τόμος ἐξηγητός, προῶς τῶν ἀποστόλων καὶ ἐπιστολῶν αὐτῶν.

1 χειρόγραφον νομικόν.

1. χειρόγραφον πατερικόν, ἐλληνικόν.

1. ἀριθμητικὴ μπαλάνον [= Τοῦ παναιδεσιμωτάτου καὶ ἐπιστημονικωτάτου κυρίου κυρίου Παλάνου Βασιλοπούλου... Ἐκθεσις ἀκριβεστάτη τῆς Ἀριθμητικῆς νῦν πρῶτον τύποις ἐκδοθεῖσα... Ἐνετίησιν, αὐγ'. 1803. Παρὰ Πάνω Θεοδοσίου τῷ ἐξ Ἰωαννίνων (Γ.Μ. 239)].

1. στοιχεῖα γεωμετρίας Εὐγενίου [= Α. Τακουετίου Στοιχεῖα Γεωμετρίας μετὰ σημειώσεων τοῦ Οὐῆστωνος ἐξελληνισθέντα... ὑπὸ τοῦ Πανιερωτάτου Ἀρχιεπισκόπου κυρίου Εὐγενίου τοῦ Βουλγάρεως... Ἐν Βιέννῃ τῆς Ἀουστρίας, ἐν τῇ Ἑλληνικῇ Τυπογραφίᾳ Γεωργίου Βενδώτη. 1805 (Γ.Μ. 319)].

1 τὰ ἀρέσκοντα τοῖς φιλοσόφοις τοῦ ἰδίου [= Τὰ ἀρέσκοντα τοῖς Φιλοσόφοις ἦτοι τὰ περὶ τῶν φύσει ὄντων φιλοσοφούμενα... ὑπὸ τοῦ Πανιερωτάτου Ἀρχιεπισκόπου κυρίου Εὐγενίου τοῦ Βουλγάρεως... Ἐν Βιέννῃ τῆς Ἀουστρίας ἐν τῇ Ἑλληνικῇ Τυπογραφίᾳ Γεωργίου Βενδώτη. 1805 (Γ.Μ. 377)].

1 μεταφυσικὴ τοῦ ἰδίου [= Στοιχεῖα τῆς Μεταφυσικῆς ὑπὸ Εὐγενίου Βουλγάρεως,... Τμήμα πρῶτον ὅπερ ἐστὶν ἡ Ὄντολογία. Ἐνετίησιν Παρὰ Νικολάω Γλυκεῖ τῷ ἐξ Ἰωαννίνων. 1805 (Γ.Μ. 374) ἢ Γενουηνοῦ στοιχεῖα τῆς Μεταφυσικῆς ἐξελληνισθέντα... ὑπὸ τοῦ πανιερωτάτου Ἀρχιεπισκόπου κυρίου Εὐγενίου τοῦ Βουλγάρεως... Ἐν Βιέννῃ τῆς

32. Βλ. Φαρμακίδη, ὁ.π., σ. 191.-
Ἀχ. Τζάρτζανου., Θεσσαλικά Τηροῦ-
βον, «Θεσσαλικά Χρονικά» 2 (1931),
σ. 6. - «Θεσσαλικά Χρονικά», ἔκτακτη
ἐκδοσις 1935, σ. 349.

33. Βλ. Φαρμακίδη, ὁ.π., σ. 191.
34. Στὶς περιπτώσεις πολλαπλῶν
ἐκδόσεων σημειῶνω τὸ χρόνο τῆς
πρώτης μόνον ἐκδόσεως.

Ἀουστρίας ἐν τῇ Ἑλληνικῇ Τυπογραφίᾳ Γεωργίου Βενδώτη. 1806 (Γ.Μ. 389)].

1 περὶ συστήματος τοῦ παντός τοῦ ἰδίου [= *Περὶ συστήματος τοῦ Παντός ἐπιτομος ἔκθεσις...* ὑπὸ τοῦ Πανιερωτάτου Ἀρχιεπισκόπου κυρίου Εὐγενίου τοῦ Βουλγάρεως... Ἐν Βιέννῃ τῆς Ἀουστρίας ἐν τῇ Ἑλληνικῇ Τυπογραφίᾳ Γεωργίου Βενδώτη. 1805 (Γ.Μ. 370)].

1 γεωγραφία τοῦ Θεοτόκου [= *Στοιχεῖα Γεωγραφίας ἐρανισθέντα ὑπὸ τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Νικηφόρου τοῦ Θεοτόκου πλείστοις δὲ Σημειώμασι καὶ Σχήμασι πλουτισθέντα ὑπὸ Ἀνθίμου Γαζῆ νῦν πρῶτον τύποις ἐκδοθέντα...* Ἐπιστάσις Ἰωνᾶ τοῦ ἐκ Μονῆς Κλήμεντος τῆς ἐν Ὀλύμπῳ. Ἐν Βιέννῃ τῆς Ἀουστρίας ἐν τῇ τυπογραφίᾳ Γ. Βενδώτη 1804 (Γ.Μ. 296)].

1 γραμματικὴ περὶ ἐλλείψεων. [= *Περὶ ἐλλείψεως τῶν παραλειπομένων φωνῶν...* Νῦν Πρῶτον τύποις ἐκδοθεῖσα,... αὐγ'. Ἐνετίησιν, 1803. Παρὰ Πάνῳ Θεοδοσίου τῷ ἐξ Ἰωαννίνων (Γ.Μ. 229)].

1. γραμματικὴ Τετριθέα [= Ἡ κατ' ἐπιτομὴν Γραμματικὴ Τετριθέα ὑπὸ Νεοφύτου Δούκα... Ἐν Οὐνδοβόνῃ κατὰ τὸ αὐδ'. ἐν τῇ Τυπογραφίᾳ Γ. Βενδώτη (Γ.Μ. 263)].

3 παλαιοεὐάγγελον χειρόγραφα

19 χάρις περὶ διφόρον τόπον καὶ ἐπιρχιδών, ἕνας ἴτλας. Βησσαρίωνος Χ' Γεωργίου ἀφιέρωσις εἰς τὸ σχολεῖον.

Ὁ ἀριθμὸς αὐτῶν τῶν βιβλίων εἶναι ὥπωςδὴποτε μικρὸς. Δύο τόμοι γραμματικῆς λ.χ. ἢ ἕνας τόμος γεωμετρίας δὲν μπορεῖ νὰ ἐπαρκοῦσαν γιὰ τὶς ἀνάγκες τοῦ σχολείου. Ἐκτός ἀπὸ διάφορα μικροποσά ποὺ σημειώνονται στοὺς ἰσολογισμοὺς τῶν ἐτῶν 1834 - 1835, 1841 - 1842, 1844 - 1845, 1848 - 1849 καὶ 1854 - 1855 (φφ. 54, 78, 88, 102, 132) γιὰ τὴν ἀγορὰ Ὀμηρικοῦ καὶ ἄλλων λεξικῶν, σφαίρας καὶ γεωγραφικῶν χαρτῶν, δὲν ὑπάρχουν, δυστυχῶς, ἄλλα στοιχεῖα γιὰ προμήθεια βιβλίων.

3. Παρθενάγωγείο. Ἐνδιαφέρουσες εἶναι οἱ εἰδήσεις ποὺ μᾶς δίνει ὁ κώδικας γιὰ δασκάλους, γιατί ὡς τὰ μέσα περίπου τοῦ 19ου αἰ. οἱ μνηεῖς διδασκαλιστῶν εἶναι ὄχι μόνο σπάνιες, ἀλλὰ πολλὰς φορὲς καὶ συμπτωματικὲς³⁵. Τὸ παγκάρι τῆς ἐκκλησίας τοῦ Ἀγίου Ἀχιλλεῖου ἐξοφλεῖ ὁμολογίαις στὶς δασκάλους *Φωτεινὴ Μανωλάκινα* (1812 - 1815), (φφ. 14^ν, 15^ν, 16^ν) καὶ *Γιαννίνα Ρετζιανιώτισσα* (1816 - 1821),

35. Βλ. Ἀγγέλου, ὁ.π., σ. 319. - Γεδεών, ὁ.π., σ. 228.

φφ. 19^ν, 20^ν, 23, 24, 25, 26, 27). Μετά από ένα μεγάλο κενό 35 χρόνων (1822 - 1857) στη διάρκεια του οποίου δεν έχουμε καθόλου πληροφορίες, το 1858 - 1860 έχουμε μνημεία για επισκευές του παρθεναγωγείου (φφ. 165, 171). Επίσης στην τριετία 1858 - 1861 η εκκλησία πληρώνει την *Κατίνα* «διδασκάλισσα τῶν κορασίων» (φφ. 167, 173, 179) και το 1859 - 1860 το παγκάρι δίνει μισθὸ σὲ ὑπηρέτη (βοηθὸ) διδασκάλισσας (φ. 173). Τὸ 1869 - 1870, πάλι, πληρώνει μία «διδασκάλισσα» (φ. 238).

Τὰ παραπάνω λιγοστά στοιχεῖα δὲν μᾶς βοηθοῦν, βέβαια, νὰ σχηματίσουμε μιὰ πλήρη εἰκόνα γιὰ τὸν τρόπο λειτουργίας τοῦ παρθεναγωγείου στὴ Λάρισα. Ἀπὸ τὸ 1812 ὡς τὸ 1821, ἄλλωστε, δὲν ὑπάρχει ἀναφορὰ σὲ μισθοὺς διδασκαλισσῶν, ἀλλὰ σὲ ἐξόφληση χρεῶν μὲ ὁμολογίες. Δὲν ὑπάρχει, ὅμως, καμιὰ ἀμφιβολία ὅτι λειτουργοῦσε ἐλληνικὸ σχολεῖο γιὰ κορίτσια, ὅπως, ἐξάλλου, λειτουργοῦσε καὶ τουρκικὸ ³⁶.

4. Ἀλληλοδιδασκικὸ σχολεῖο. Στὰ τουρκοκρατούμενα ἐλληνικὰ ἐδάφη ἡ ἀλληλοδιδασκική, ποὺ ἀντικατέστησε τὰ κοινὰ σχολεῖα, ἄρχισε νὰ ἐφαρμόζεται μετὰ τὸ 1830³⁷. Στὴ Λάρισα ἡ ἐφαρμογὴ τοῦ συστήματος αὐτοῦ καθυστέρησε μιὰ ὀλόκληρη πενταετία, στὴ διάρκεια τῆς ὁποίας ἐξακολουθεῖ νὰ λειτουργεῖ τὸ σχολεῖο τῶν κοινῶν γραμμάτων. Ἡ πρώτη μνεῖα ἀλληλοδιδασκικοῦ σχολείου τοποθετεῖται, σύμφωνα πάντα μὲ τὸν κώδικα, στὰ 1836 - 1837. Ἀπὸ τὸ 1836 - 1837 ὡς τὸ 1842 - 1843 λειτουργεῖ ἓνα μόνο ἀλληλοδιδασκικὸ σχολεῖο, ὅπως συμπεραίνουμε ἀπὸ τὶς ἀναφορὲς σ' ἓνα μόνο ἀλληλοδιδάσκαλο. Ἀπὸ τὸ 1843 - 1844 ὅμως κάθε Μαχαλάς ἀρχίζει νὰ ἀποκτᾷ τὸ δικό του ἀλληλοδιδασκικὸ σχολεῖο καὶ ἔτσι τὸ 1847 ἔχουμε ταυτόχρονα τέσσερα ἀλληλοδιδασκικὰ σχολεῖα (στὸν Τρανό, Παράσχου, Ἀρναοῦτ καὶ Σοφλάρ Μαχαλά), ποὺ λειτουργοῦσαν μὲ ἰσάριθμους δασκάλους κάτω ἀπὸ τὸν ἔλεγχο τῆς δημογεροντίας καὶ τοῦ μητροπολίτη³⁸. Ὁ ἐντυπωσιακὸς αὐτὸς ἀριθμὸς τῶν ἀλληλοδιδασκικῶν σχολείων στὴ Λάρισα ὀφείλεται στὴν ἐκδοση, τὸ 1839, τοῦ Τανζιμάτ Χαϊριγιέ (Χάτι Σερίφ τοῦ Γκιουλχανέ), διατάγματος δηλ. μὲ τὸ ὁποῖο ἡ Πύλη χορήγησε διάφορες ἐλευθερίες στοὺς Ἕλληνες. Οἱ Λαρισαῖοι, μαζὶ μὲ τοὺς χριστιανοὺς ποὺ μετακινήθηκαν μετὰ τὰ νομοθετικὰ αὐτὰ μέτρα ἀπὸ τὶς ὄρεινὲς περιοχὲς στὴ Λάρισα, ἐπωφεληθῆκαν ἀμέσως ἀπὸ τὴν παραχώρηση τῶν προνομίων γιὰ νὰ

36. Βλ. Ἀλλαμάνη, ὁ.π., σ. 403. -
Πρβλ. Μάγνη, ὁ.π., σ. 11. - Γεωργιά-
δης, ὁ.π., σ. 159. - Φαρμακίδης, ὁ.π.,
σ. 159.

37. Βλ. Εὐαγγελίδης, ὁ.π., σ. XC,
CXLIII. - Ἀλλαμάνη, ὁ.π., σ. 403.

38. Βλ. Φαρμακίδης, ὁ.π., σ. 198.

χτίσουν σὲ κάθε συνοικία μιὰ ἐκκλησία καὶ ἓνα ἀλληλοδιδασκτικὸ σχολεῖο³⁹. Ἐν λάβει κανεὶς ὑπόψη τοῦ ὅτι ὁλόκληρος ὁ πληθυσμὸς (Ἕλληνες, Τοῦρκοι, Ἑβραῖοι) τῆς πόλης στὰ μέσα τοῦ 19ου αἰ. ὑπολογίζεται ὅτι ἦταν 28.000 - 30.000 κάτοικοι καὶ ὅτι τὸ ἐλληνικὸ στοιχεῖο καταπιεζόταν ἀριθμητικὰ ἀπὸ τὸ τουρκικόν, τὸ γεγονὸς ὅτι λειτουργοῦσαν τότε στὴ Λάρισα 6 ἐλληνικὰ σχολεῖα εἶναι πραγματικὰ ἀξιοσημείωτο⁴⁰. Στὸν κατάλογο, ἄλλωστε, τοῦ Ροδοκανακείου διαγωνισμοῦ μεταξὺ τῶν περιοχῶν στὶς ὁποῖες εἶχαν ἰδρυθεῖ σχολεῖα στὰ χρόνια τῆς Τουρκοκρατίας ἡ Θεσσαλία ἔχει τὴν πρώτη θέση μὲ 24 σχολεῖα⁴¹.

Μετὰ τὸ 1876 στὸν κώδικα δὲν συναντοῦμε πιὰ ἀλληλοδιδασκάλους. Τὸ 1880 ὅμως καὶ τὸ 1881 ἔχουμε μνεῖες γιὰ ἐπισκευὲς ἀλληλοδιδασκτικοῦ σχολείου. Εἶναι γνωστὸ ὅτι ἡ μέθοδος τῆς ἀλληλοδιδασκαλίας καταργήθηκε στὶς τουρκοκρατούμενες ἐλληνικὲς περιοχὲς τὸ 1878⁴², ἀλλὰ, ὅπως συνέβη καὶ στὸ ἐλεύθερο ἐλληνικὸ κράτος ὅπου τὸ σύστημα συνεχίζεται καὶ μετὰ τὴν ἐπίσημη κατάργησή του τὸ 1880⁴³, ἔτσι καὶ στὴ Λάρισα φαίνεται ὅτι τὰ ἀλληλοδιδασκτικὰ σχολεῖα λειτουργοῦσαν γιὰ μερικὰ ἀκόμη χρόνια καὶ μετὰ τὸ 1878.

Παραθέτω κατὰ συνοικίες τὰ ὀνόματα τῶν ἀλληλοδιδασκάλων ποὺ σώζονται στὸν κώδικα, σημειώνοντας δίπλα τὸ χρονικὸ διάστημα στὴ διάρκεια τοῦ ὁποίου τοὺς πλήρωνε ἡ ἐκκλησία :

α) Τ ρ α ν ο ὺ Μ α χ α λ ᾱ

Δημήτριος Σακελλαρίδης (1844 - 1847), (φφ. 89, 93, 97)⁴⁴.

Μιχαήλ (1852 - 1856), (φφ. 120, 122^ν, 126, 128^ν, 132, 134, 149).

Βασίλειος (ante 1854 - 1855), (φ. 134). Μνημονεύεται στὴ χρονιὰ 1854 - 1855 ὡς «πρῶτη ἀλληλοδιδάκτης».

39. Βλ. Ζωσιμᾶ Ἐσφιγμενίτη, *Περὶ τοῦ νομοῦ Λαρίσης*, ὁ.π., σ. 278. - Γεωργιάδης, ὁ.π., σ. 158. - Φαρμακίδης, ὁ.π., σ. 230. - Ἀλλαμανῆ, ὁ.π., σ. 394, 404. - Πβ. Κ. Ἀμάντου, *Οἱ προνομιακοὶ ὅριοι τοῦ Μοναστηριακοῦ ἐπὶ τῶν Χριστιανῶν*, «Ἑλληνικά» 9 (1936), σ. 165. - Ἀθ. Βερέμη, *Οἱ Ὀθωμανικὲς μεταρρυθμίσεις (Τανζιμάτ)*, «Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους», τ. ΙΓ', Ἀθ. 1977, σ. 168-169.

40. Γιὰ τὸν πληθυσμὸ τῆς Λάρισας βλ. Σφυρόρεα, ὁ.π., σ. 200. - Ἀλλαμανῆ, ὁ.π., σ. 396, 398, 404. Σύμφωνα

μὲ τὴν ἀπογραφή τοῦ Κοκίδη, τὸ 1880 ἡ Λάρισα εἶχε 6.000 χριστιανούς, 10.800 τούρκους καὶ 3.000 ἑβραίους κατοίκους (βλ. Ι. Κοκίδη, *Ὀδοιπορικὰ Ἡπείρου καὶ Θεσσαλίας*, Ἀθ. 1880, σ. 153).

41. Βλ. Εὐαγγελίδης, ὁ.π., σ. XIV. - Ἀλλαμανῆ, ὁ.π., σ. 402.

42. Βλ. Εὐαγγελίδης, ὁ.π., σ. CXLIII.

43. Βλ. Ἀλ. Δημαρᾶ, *Ἡ μεταρρύθμιση ποὺ δὲν ἐγίνε*, ὁ.π., σ. μβ', 244. - Τοῦ Ἰδίου, *Ἐκπαίδευση*, ὁ.π., σ. 490.

44. Βλ. ἐδῶ, σ. 192.

Ἀναστάσιος Ξεράγγας (1855 - 1861), (φφ. 149, 154, 160, 167, 173, 179).

β) Παράσχου Μαχαλᾶ

B. (1846 - 1847), (φ. 97). Χωρίς ἄλλη ἔνδειξη.

Κωνσταντῖνος Σεοβητᾶς (1852 - 1860), (φφ. 120, 122^ν, 126, 128^ν, 132, 134, 149, 154, 160, 167, 173).

γ) Ἀναοὺτ Μαχαλᾶ

K. (1846 - 1847), (φ. 97). Χωρίς ἄλλη ἔνδειξη. Ἴσως ταυτίζεται μὲ τὸν K. Γερογιάννη (βλ. ἀμέσως παρακάτω).

Κωνσταντῖνος Γερογιάννης (1852 - 1859), (φφ. 120, 122^ν, 125^ν, 126, 128^ν, 132, 134, 149, 154, 160, 167).

δ) Σοφλᾶρ Μαχαλᾶ

Ἀναγν[ώστης] (1846 - 1847), (φ. 97). Στὸν κώδικα σημειώνεται μόνο μὲ τὰ ἀρχικά τοῦ ὀνόματός του.

Γεώργιος Καπελαρίδης (1852 - 1860, 1872), (φφ. 120, 122^ν, 126, 128^ν, 132, 134, 149, 154, 160, 167, 173, 242, 248). Τὸ 1872 δὲν μνημονεύεται ὡς ἀλληλοδιδάσκαλος τοῦ Σοφλᾶρ Μαχαλᾶ, ἀλλὰ ὡς «διδάσκαλος» ποὺ ἔχει ἀναλάβει νὰ πληρώσει ἡ ἐκκλησία τοῦ Πέρα Μαχαλᾶ.

Εὐστοράτιος (1858 - 1861), (φφ. 167, 173, 179).

Τέλος, ἔχουμε ὀνόματα ἀλληλοδιδασκάλων στὰ χρόνια 1840 - 1842 καὶ 1859 - 1876 χωρὶς, ὅμως, μνεία τοῦ μαχαλᾶ. Δεδομένου ὅτι στὰ χρόνια αὐτὰ ὑπάρχει μόνο ἓνα ἀλληλοδιδασκτικὸ σχολεῖο πιθανότατα αὐτὸ νὰ βρισκόταν στὸν Τρανὸ Μαχαλᾶ, ὅπου ἦταν καὶ ἡ ἐκκλησία τοῦ Ἀγ. Ἀχιλλεῖου καὶ τὸ ἐλληνικὸ σχολεῖο.

Παπα Γεώργης (1840 - 1841), (φ. 72).

Κωνσταντῖνος Χαρισιάδης (1840 - 1841), (φ. 74).

γιὸς τοῦ παπα Γεωργίου (1840 - 1842), (φφ. 74, 75^ν, 77).

Κυριακὸς (1859 - 1861, 1866 - 1868), (φφ. 173, 179, 217^ν, 222).

Τσιαντάφυλλος (1870 - 1872), (φφ. 238, 242).

Ἐπαμεινώνδας Παππαδάκης (1872 - 1873), (φφ. 242, 244, 249, 251).

Ἀθανάσιος Οἰκονόμου (ἢ Οἰκονομίδης) (1873 - 1876), (φφ. 251, 254^ν, 258^ν, 260, 263^ν, 268). Μνημονεύεται ἄλλοτε ὡς Ἀθανάσιος Οἰκονόμου, ἄλλοτε ὡς Ἀθανάσιος Οἰκονομίδης καὶ ἄλλοτε μόνο μὲ τὸ μικρὸ του ὄνομα.

Στις οικονομικές καταστάσεις τῆς ἐκκλησίας περιέχονται διάφορα ποσὰ πού ξοδεύονταν κατὰ καιροὺς γιὰ ἀγορὰ πινάκων, ἀλφαβηταρίων καὶ πλακῶν πού χρειάζονταν οἱ δάσκαλοι γιὰ τὴ διδασκαλία (φφ. 60, 72, 73, 75, 96, 121).

Τὸ 1847 - 1848 ἔχουμε γιὰ πρώτη φορὰ μνεῖα ὑποδιδασκάλου. Οἱ ὑποδιδάσκαλοι δὲν εἶχαν εἰδικές γνώσεις καὶ διορίζονταν βοηθοὶ τῶν δασκάλων⁴⁵. Τὸ 1858 - 1859 ἀναφέρεται ὑποδιδάσκαλος ὁ *Μιχαλάκης* (φ. 167) καὶ τὸ 1868 - 1869 ὁ *Ἰωάννης Ἀστερίου* (φ. 226).

5. *Νηπιαγωγεῖο*. Στὰ 1880 - 1881 λειτουργοῦσε στὴ Λάρισα νηπιαγωγεῖο μὲ «νηπιαγωγὸ» κάποια *Εἰρήνη* (φ. 295), πού τὴν πλήρωνε ἡ ἐκκλησία.

Οἰκονομικά. Ἀπὸ τίς καταστάσεις ληψοδοσίας τοῦ παγκαρίου προκύπτει ὅτι μοναδικὸ τακτικὸ ἔσοδο γιὰ τὰ σχολεῖα ἀπὸ τὸ 1826 ὡς τὸ 1881 ἦταν ὁ «δίσκος τῶν σχολείων». Τὸ ποσὸ πού συγκεντρωνόταν ἀπὸ τὸν δίσκο αὐτὸ καταχωρίζεται κατὰ μῆνα, μαζὶ, ὅμως, μὲ τὰ ποσὰ ἄλλων δίσκων ὅπως «ἀπὸ σύναξιν λαμπάδων καὶ τεσσάρων δίσκων, τῆς βοηθείας, τοῦ ἐλαίου, τῶν σχολείων καὶ τῆς φυλακῆς»⁴⁶, μὲ ἀποτέλεσμα νὰ μὴ γνωρίζουμε τὸ ἀκριβὲς ποσὸ πού προοριζόταν γιὰ τὰ σχολεῖα. Στὰ ἑκτακτα ἔσοδα περιλαμβάνονταν τὰ ποσὰ πού πρόσφεραν τὰ ἐσνάφια στὸ διάστημα 1827 - 1831 (φφ. 37^ν, 41^ν), οἱ δωρεές καὶ τὰ κληροδοτήματα στὰ χρόνια 1842 - 1861 (φφ. 137^ν - 140^ν, 141^ν - 144^ν, 158^ν, 176^ν, 184, 320)⁴⁷. Χαρακτηριστικὴ εἶναι ἡ περίπτωση τοῦ Δ. Καρᾶ, ἀπὸ τὴ Ζέρμα τῆς Κόνιτσας⁴⁸, κατοίκου τῆς Λάρισας, πού μὲ τὴ διαθήκη του τὸ 1856 ἀφήνει ἀπὸ τὴν περιουσία του πού ἀνερχόταν σὲ 85.000 γρ. τὸ ποσὸ τῶν 30.000 γρ. στὸ ἐλληνικὸ σχολεῖο τῆς Λάρισας καὶ τὸ ποσὸ τῶν 21.000 γρ. σὲ σχολεῖα γειτονικῶν περιοχῶν⁴⁹.

45. Βλ. Κούγκου, *Ὁ Καποδίστριας*, β.π., σ. 107 - 108, 121. - *Ἄλ. Δημαρᾶ*, *Ἡ μεταρρύθμιση πού δέν ἔγινε*, β.π., σ. 104. - Κούγκου, *Ἡ παιδεία*, β.π., σ. 591. - *Ἄλ. Δημαρᾶ*, *Ἐκπαίδευση*, β.π., σ. 487.

46. Τὴν ὑπαρξὴ τοῦ δίσκου ὡς πόρου τῶν σχολείων γνωρίζουμε ἀπὸ τὸν 18ο αἰ. (βλ. *Ἀγγέλου*, β.π., σ. 308. - *Γεδεών*, β.π., σ. 9).

47. Βλ. λ.χ., φ. 164^ν: «ἀφιερῶματα διὰ τὴν ἀλληλοδ. σχολὴν τρανοῦ Μαχαλ.», 11.667 γρ. Τὸ ποσὸ αὐτὸ φαί-

νεται πὼς συγκεντρώθηκε γιὰ τὴν ἀνοικοδόμησιν τῆς ἀλληλοδιδασκτικῆς σχολῆς τοῦ Τρανοῦ Μαχαλᾶ πού στοίχισε συνολικὰ 21.024,20 γρ. (βλ. κώδικα, φ. 165).

48. Τὸ 1856 τὸν συναντοῦμε νὰ ἐπιστατεῖ μαζὶ μὲ δύο ἄλλους Λαρισαίους στὴν ἀνακαίνισιν τῆς ἐκκλησίας τοῦ Ἀγ. Ἀχιλλεῖου (βλ. κώδικα, φ. 152^ν).

49. Βλ. τὸ κείμενο τῆς διαθήκης στὸν κώδικα σὲ πρωτότυπο (φφ. 141^ν - 144^ν) καὶ σὲ ἀντίγραφο (φφ. 137^ν - 140^ν).

Τὸ 1843, ἐξάλλου, οἱ κάτοικοι τῆς Λάρισας, σύμφωνα μὲ πληροφορίες τοῦ κώδικα, ἀποφάσισαν νὰ πληρώνουν αὐτοὶ τοὺς μισθοὺς τῶν δασκάλων, δανεῖζοντας στὸ παγκάρι τοῦ Ἀγ. Ἀχιλλείου συνολικὸ ποσὸ 15.300 γρ. μὲ τόκο 15% (φφ. 82^ο - 83).

Π Ι Ν Α Κ Α Σ

Ἔσοδα τῆς ἐκκλησίας τοῦ Ἀγ. Ἀχιλλείου
καὶ ἔξοδα γιὰ τὰ σχολεῖα

Χρόνος	Γενικά ἔσοδα	Ἔξοδα γιὰ σχολεῖα	%	Χρόνος	Γενικά Ἔσοδα	Ἔξοδα γιὰ σχολεῖα	%
1810-1812	13.185	1.155	8,7	1855-1856	121.499	12.705	10,4
1826-1827	34.291	1.648	4,8	1856-1857	161.021	13.408	8,3
1827-1829	27.449	1.692	6	1857-1858	154.429	16.828	10,9
1829-1831	28.005	7.354	26	1858-1859	131.961	59.789	45,3
1831-1832	19.127	2.128	11	*1859-1860	73.795	26.901	36,4
1832-1833	19.615	2.269	11,5	1860-1861	97.265	15.870	16,3
*1833-1834	24.507	2.669	10,9	*1861-1862	53.381	2.455	4,6
*1834-1835	37.946	3.114	8,2	1862-1863	52.918	7.362	13,9
1835-1836	33.547	10.223	30,4	1863-1864	60.428	2.542	4,2
*1836-1837	39.884	9.205	23	*1864-1865	73.182	6.080	8,3
1837-1838	31.078	4.700	15	*1865-1866	49.923	5.753	11,5
*1838-1839	29.730	5.194	17,4	*1866-1867	30.334	3.140	10,3
1839-1840	31.855	4.754	14,9	1867-1868	47.342	480	1
1840-1841	23.817	6.563	27,5	1868-1869	46.444	450	0,9
1841-1842	25.314	6.564	25,9	*1869-1870	31.144	2.140	6,8
*1843-1844	37.121	10.408	28	1870-1871	33.564	7.900	23,5
*1844-1845	30.489	9.471	31	1871-1872	96.122	7.090	7,3
1845-1846	30.412	13.732	45	1873	42.560	4.692	11
1846-1847	35.926	14.033	39	1874	26.942	4.974	18,4
*1847-1848	29.076	10.360	35,6	1875	42.085	5.164	12,2
*1848-1849	34.227	9.356	27,3	1876	35.607	3.900	10,9
*1849-1850	26.001	9.778	37,6	1877	37.494	—	—
1850-1851	30.652	10.609	34,6	1878	32.587	300	0,9
1851-1852	46.639	13.660	29	1879	68.463	—	—
1852-1853	49.618	9.488	19	1880	37.204	2.769	0,8
*1853-1854	62.403	12.069	19,3	1881	61.964	7.294	11,8
1854-1855	93.873	15.067	16				

Σημ : Ὁ ἀστερίσκος προτάσσει τοὺς ἀριθμοὺς ποὺ δηλώνουν ἐνιαῖα τίς δαπάνες γιὰ σχολεῖα καὶ ἐκκλησία.

Στὰ χρήματα ποὺ διέθετε ἡ ἐκκλησία γιὰ τὰ σχολεῖα περιλαμβά-
νονταν οἱ μισθοὶ τῶν δασκάλων καὶ τοῦ εὐταξία, οἱ ἐπισκευές τῶν σχο-
λικῶν κτηρίων, ἡ πληρωμὴ τοῦ μουκατᾶ τῆς σχολῆς, ἡ ἀγορὰ βιβλίων
καὶ ἄλλα μικρότερα ἔξοδα. Ἐνῶ δὲν γνωρίζουμε, ὅπως εἶδαμε πρὶν πάνω,
ποιοὶ ἦταν ἀκριβῶς τὸ ποσὸ ποὺ μάζευε ἀπὸ τοὺς δίσκους ἡ ἐκκλησία γιὰ
τὰ σχολεῖα, γνωρίζουμε ἀντίθετα τὸ ποσὸ ποὺ ξόδευε γι' αὐτά. Τὸ ποσὸ
αὐτὸ δὲν ἦταν τὸ ἴδιο κάθε χρόνο, ὅπως φαίνεται στὸν πίνακα ποὺ παρα-
θέτω, ὅπου σημειώνονται ἀπὸ τὴ μιὰ μεριά τὰ ἔσοδα τῆς ἐκκλησίας,
ποὺ ἰσοσκελίζονται κάθε χρόνο μὲ τὰ ἔξοδα κι ἀπ' τὴν ἄλλη τὸ ἀντί-
στοιχο ποσὸ ποὺ ξόδευε γιὰ τὰ σχολεῖα καθὼς καὶ τὸ ποσοστὸ δαπάνης.

Τὸ μεγαλύτερο μέρος τῶν δαπανῶν αὐτῶν τὸ ἀπορροφᾷ ἡ μισθο-
δοσία τῶν δασκάλων, ἐκτὸς ἀπὸ τὶς περιπτώσεις ἀνοικοδόμησης ἢ ἐπι-
σκευῶν σχολικῶν κτηρίων. Τὸ 1858 - 1859 λ.χ. ἀπὸ τὰ 59.789 γρ. ποὺ
δόθηκαν γιὰ τὰ σχολεῖα τὰ 28.698 γρ. ξοδεύτηκαν γιὰ τὴν ἀνοικοδόμη-
ση τοῦ ἀλληλοδιδασκτικοῦ σχολείου τοῦ Τρανοῦ Μαχαλᾶ, τὴν ἐπισκευὴ
τοῦ παρθεναγωγείου καὶ ἄλλα «μερεμέτια ἐπισκευασίας» (φ. 165)⁵⁰.

Οἱ μισθοὶ τῶν δασκάλων ἄλλοτε καταβάλλονται κάθε χρόνο, ἄλλοτε
πάλι μὲ δόσεις, ἡ πρώτη στὸ τέλος τῶν 8, 10 ἢ 11 μηνῶν καὶ ἡ δεύτερη
ὅταν συμπληρωνόταν ὁ χρόνος. Μερικὲς φορές τὸ ποσὸ αὐξάνοταν μὲ
νέα συμφωνία στοὺς τελευταίους μῆνες. Ἔτσι λ.χ. ὁ Δημήτριος Σακελ-
λαρίδης, ἀλληλοδιδάκτης τοῦ Τρανοῦ Μαχαλᾶ, τὸ 1844-1845 (φ. 89) παίρ-
νει γιὰ 10 μῆνες 1665,20 γρ. καὶ γιὰ τοὺς ὑπόλοιπους δύο 416,20 γρ.,
αὕξηση δηλ. 25%⁵¹. Συχνά, ἐπίσης, τὸ παγκάρι δὲν ἐξοφλεῖ ὁλόκληρο
τὸ χρεωστούμενο ποσὸ στοὺς δασκάλους, ἀλλὰ μεταφέρει ἕνα ὑπόλοιπο
ποσοῦ στὸν καινούριο χρόνο. Δὲν ἀποκλείεται, πάντως, τὸ ποσὸ ποὺ
χρωστοῦσε ἡ ἐκκλησία στοὺς δασκάλους νὰ τὸ ξοφλοῦσε καὶ μὲ ὁμο-
λογίες. Πρέπει, τέλος, νὰ τονιστεῖ, ἀκόμη μιὰ φορά, ὅτι πολλοὶ δάσκαλοι
δάνειζαν στὸ ταμεῖο τῆς ἐκκλησίας ποσὰ ἔναντι τόκων⁵². Γενικά, τὰ

50. Βλ. ἐδῶ, σ. 198, σημ. 47.

51. Βλ. καὶ τὶς περιπτώσεις τοῦ
ἀλληλοδιδάκτη γιοῦ τοῦ παπα Γεωργί-
ου ποὺ τὸ 1841-1842 παίρνει γιὰ 8 μῆ-
νες 1000 γρ. καὶ γιὰ τοὺς ὑπόλοιπους
τέσσερις 668 γρ. δηλ. αὕξηση 33,6%
(φ. 77) καὶ τοῦ ἀλληλοδιδάκτη καὶ
ψάλτη τοῦ Τρανοῦ Μαχαλᾶ ποὺ τὸ
1850 - 1851 παίρνει γιὰ 4 μῆνες 820

γρ. καὶ τοὺς ὑπόλοιπους ὀκτὼ 2020
γρ. δηλ. αὕξηση 23% (φ. 112).

52. Βλ. λ.χ. τὶς περιπτώσεις τῆς Φω-
τεινῆς Μαυολάκινας (φφ. 14^ο, 15^ο, 16^ο),
Γιαννίνας Ρετζιανιώτισσας (φφ. 19^ο,
20^ο, 23, 24, 25, 26, 27), Παΐσιου (φφ.
24, 25, 26, 27, 30^ο, 34^ο, 38^ο, 43^ο, 46^ο),
τοῦ ἐλληνοδιδασκάλου τῶν ἐτῶν 1847-
1850 (φφ. 99^ο, 100, 100^ο, 103, 105) κ.ά.

ποσά που ἀντιστοιχοῦσαν στοὺς μισθοὺς τῶν δασκάλων πού διδάσκαν στὰ σχολεῖα τῆς Λάρισας σ' ὅλη περίπου τὴ διάρκεια τοῦ 19ου αἰ., σύμφωνα μὲ τὰ στοιχεῖα τοῦ κώδικα τῆς ἐκκλησίας τοῦ Ἀγ. Ἀχιλλεῖου, εἶναι τὰ παρακάτω :

1. *Μισθὸς κοινῶν διδασκάλων ἢ παιδαγωγῶν.* Δὲν γνωρίζουμε ἐπακριβῶς ποιὸς ἦταν ὁ μισθὸς τῶν κοινῶν δασκάλων καὶ τῶν παιδαγωγῶν, γιατί δὲν διευκρινίζεται πάντα σὲ πόσο χρονικὸ διάστημα ἀντιστοιχοῦσε τὸ ποσὸ πού τοὺς κατέβαλλε ἡ ἐκκλησία. Τὸ 1810 ὁ κοινὸς διδάσκαλος παίρνει 50 γρ., τὸ 1811 55 γρ., τὸ 1812 80 γρ. (ἀπ' αὐτὰ τὰ 60 ἀφοροῦν παλαιὸ χρέος), τὸ 1813 125 γρ. γιὰ ἀμοιβὴ ἑνὸς χρόνου καὶ 3 μηνῶν, τὸ 1817-1818 200 γιὰ ἀμοιβὴ πάλι ἑνὸς χρόνου. Ὅσο γιὰ τὸ μισθὸ τοῦ παιδαγωγοῦ στὴν εἰκοσαετία 1810 - 1831 κυμαίνεται ἀπὸ 66 ὡς 190 γρ. τὸ χρόνο⁵³. Ἀπὸ τὸ 1832 ὡς τὸ 1835 τὰ ποσὰ ἀναφέρονται εἴτε σὲ μισθοὺς περισσότερων ἀπὸ ἓνα παιδαγωγῶν (λ.χ. τὸ 1832 ὁ μισθὸς τῶν παιδαγωγῶν ἦταν 628 γρ.) εἴτε σὲ μισθοὺς τριῶν μαζί, τοῦ ἐλληνοδιδασκάλου, τῶν παιδαγωγῶν καὶ τοῦ ψάλτη (τὸ 1833 οἱ μισθοὶ ἐλληνοδιδασκάλου καὶ παιδαγωγῶν ἦταν 2.200 γρ., ἐνῶ τὸ 1835 ἦταν 2.810 γρ. μαζί μὲ τὸ μισθὸ τοῦ ψάλτη).

2. *Μισθὸς ἐλληνοδιδασκάλων.* Πολλές εἶναι οἱ μαρτυρίες πού μᾶς δίνει ὁ κώδικας γιὰ μισθοὺς ἐλληνοδιδασκάλων, χωρὶς ὅμως νὰ διευκρινίζεται πάντα σὲ ποῖο χρονικὸ διάστημα ἀντιστοιχοῦσε τὸ χρηματικὸ ποσὸ πού καταβαλλόταν. Γι' αὐτὸ τὸ λόγο συγκεντρώνω παρακάτω μόνο τὰ ποσὰ πού ἀναφέρονται σὲ καταβολὴ ἐτήσιου μισθοῦ :

Χρόνος	Μισθὸς ἐτήσιος
1827 - 1832	1.500 γρ.
1837 - 1840	3.000 - 3.240 γρ.
1840 - 1845	3.550 - 4.599 γρ.
1845 - 1846	4.500 γρ.
1852 - 1858	5.500 γρ.

Στὴ διετία 1858 - 1860 ἀναφέρεται, ἐπίσης, ἐξόφληση ἐνοικίου σπιτιοῦ ἐλληνοδιδασκάλου (φφ. 167, 173). Ἐκτὸς ἀπὸ τὸ νοίκι γιὰ κατάλυμα δασκάλου, ἡ ἐκκλησία πλήρωσε τὸ 1848 - 1849 καὶ νοίκι γιὰ σχολικὸ κτήριο (φ. 102).

3. *Μισθὸς ἀλληλοδιδασκάλων.* Ὅπως ἤδη ἀναφέρθηκε πιὸ πάνω ὡς τὸ 1843 ὑπάρχει μόνο ἓνας ἀλληλοδιδάσκαλος. Σύμφωνα μὲ τὰ στοιχεῖα τοῦ κώδικα ὁ μισθὸς του στὸ διάστημα 1837 - 1843 κυμαίνεται

53. Σύμφωνα μὲ σημείωμα τοῦ γωγὸς ἐπαίρνε 12 γρ. τὸ ἐξάμηνο (βλ. 1829 σὲ ἐντυπο τῆς ἐκκλησίας ὁ παιδα- Φαρμακίδης, ὁ.π., σ. 199).

από 1.700 - 2.000 γρ. τὸ χρόνο. Τὸ 1843 - 1844 ὁ ἀλληλοδιδάκτης τοῦ Τρανοῦ Μαχαλᾶ ἔπαιρνε κάθε μῆνα 166 γρ. ἐνῶ αὐτὸς ποὺ δίδασκε στὸν Ἀρναοῦτ Μαχαλᾶ πληρωνόταν μόνο 103 γρ. Ἀπὸ τὸ 1846 - 1856 καὶ οἱ τέσσερις ἀλληλοδιδάκτες τῶν τεσσάρων μαχαλάδων (καὶ ἀπὸ τὸ 1851 - 1856 οἱ τρεῖς, ἐκτὸς ἀπὸ τὸν ἀλληλοδιδάκτη τοῦ Τρανοῦ Μαχαλᾶ ποὺ πληρωνόταν περισσότερα) ἔπαιρναν τὸ χρόνο τὸν ἴδιο ἀκριβῶς μισθό, δηλ. 1500 γρ. Ὁ μισθὸς κυμαινόταν στὸ διάστημα 1856 - 1860 ἀπὸ 2.000 - 4.000 γρ. τὸν χρόνο καὶ στὸ διάστημα 1872 - 1876 ἀπὸ 3.000 - 5.150 γρ.

4. *Μισθὸς ὑποδιδασκάλου.* Δὲν ὑπάρχουν ἀκριβῆ στοιχεῖα γιὰ τὸ ποσὸ ποὺ ἔπαιρνε κάθε χρόνο ὁ ὑποδιδάσκαλος. Ὅπως δὴποτε ὁ μισθὸς τοῦ ἦταν χαμηλός : τὸ 1847 - 1848 ἦταν 800 γρ. τὸν χρόνο καὶ σὲ μιὰ δεκαετία περίπου τὸ 1858 - 1859 εἶχε ἀνεβεῖ σὲ 1.250 γρ. Τὸ 1868 - 1869 ὁ Ἰωάννης Ἀστερίου παίρνει ὡς ἀμοιβὴ 150 γρ., ἀλλὰ δὲν γνωρίζουμε σὲ πόσο διάστημα ἀντιστοιχοῦσε τὸ ποσὸ αὐτό.

5. *Μισθὸς δασκάλας.* Οἱ πρῶτες μνεῖες γιὰ δασκάλες ἀναφέρονται σὲ ἐξόφληση χρέους μὲ ὁμολογίες. Ἡ μόνη βέβαιη μαρτυρία γιὰ κανονικὸ μισθὸ εἶναι τοῦ 1858 - 1859. Τῇ χρονίᾳ αὐτῇ τὸ παγκράτι τῆς ἐκκλησίας πληρώνει στὴν Κατίνα «διδασκάλισσα τῶν κορασίων» 5.875 γρ. Ὅπως ἤδη σημειώθηκε πρὶν πάνω, ἡ ἐκκλησία πλήρωσε τὸ 1859 - 1860 στὸν «ὕπηρετῃ» τῆς δασκάλας γρόσια 600.

6. *Μισθὸς νηπιαγωγοῦ.* Τὸ 1881 ἡ νηπιαγωγὸς Εἰρήνη παίρνει 5.700 γρ., ποσὸ ποὺ ἀντιστοιχεῖ στὸ μισθὸ τῆς τοῦ προηγούμενου χρόνου, καὶ 950 γρ. ἔναντι τοῦ νέου μισθοῦ.

Ἀπὸ τὰ στοιχεῖα αὐτὰ ποὺ μᾶς δίνει ὁ κώδικας τοῦ Ἀγίου Ἀχιλλείου διαγράφεται ἡ εἰκόνα τῆς παιδείας στὴ Λάρισα, ποὺ μολονότι ἦταν μιὰ ἀπὸ τίς ἐλληνικὲς πόλεις ὅπου ἡ τουρκικὴ κατοχὴ ἦταν ἰδιαίτερα πιεστική, σ' ὅλη τὴ διάρκεια τοῦ 19ου αἰ. (ἐκτὸς βέβαια ἀπὸ τὰ χρόνια τοῦ Ἀγώνα καὶ τῶν ἐπαναστάσεων τοῦ 1866-1868 καὶ 1878) παρουσιάζει ἀξιοζήλευτὴ ἐκπαιδευτικὴ κίνηση. Ρυθμιστικὸ ρόλο, ἐξάλλου, στὴν ἀνάπτυξη τῆς παιδείας παίζει ἡ ἐκκλησία τοῦ Ἀγίου Ἀχιλλείου ποὺ ἀποτελεῖ τὸν πυρῆνα τῆς δημιουργίας σχολείων, ἀφοῦ ἡ ἴδια τὰ χρηματοδοτεῖ, κι ἡ τύχη τῆς ἔχει, πάντα, ἄμεσο ἀντίκτυπο σ' αὐτά. Εἶναι χαρακτηριστικὸ ὅτι ἀπὸ τὸ 1846 ὡς τὸ 1860, δηλ. σὲ διάστημα μᾶς περίπου δεκαπενταετίας, σὲ κάθε συνοικία δὲν χτίζονται μόνο ἐκκλησίες, ἀλλὰ δῖπλα σ' αὐτὲς λειτουργοῦν ἰσάριθμα σχολεῖα.

Βούλα Κόντη